

Національний науковий центр
„Інститут аграрної економіки”

АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

(стан і перспективи розвитку)

УДК 338.5:631.57

ББК 4:65.2/4-86

А 25

Автори: М.В. Присяжнюк, М.В.Зубець, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк (також науково-методичне забезпечення), М.М. Федоров, В.Я. Амбросов, М.Д. Безуглий, Ю.П. Воскобійник, М.В. Гладій, Г.А. Голуб, О.Ю. Грищенко, А.С. Данкевич, О.А. Демидов, В.В. Дудченко, М.П. Душко, В.А. Єрошкін, Г.М. Калетнік, С.М. Кваша, М.Ю. Коденська, І.В. Коновалов, М.П. Коржинський, С.Г. Корчинська, Л.А. Костюк, В.І. Ладика, М.В. Лісовий, Ю.Я. Лузан, Г.С. Мазнев, Д.І. Мазоренко, О.В. Мазуренко, І.Г. Матчина, А.В. Розгон, А.В. Паштецький, В.С. Паштецький, В.В. Писаренко, Н.А. Солов'яненко, В.Г. Ткаченко, О.В. Ходаківська, О.В. Шанін, П.І. Шаран, О.Г. Шпикуляк

Рекомендовано до друку вченою радою ННЦ "Інститут аграрної економіки", протокол № 2 від 13 січня 2011 року

Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку)
А 25 / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.] ; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

ISBN 978-966-669-333-7

У хрестоматійному порядку викладено законодавче забезпечення та практичне здійснення аграрної реформи в Україні. Визначено позитивні сторони реформування та фактори, що стримують розвиток аграрного сектора економіки країни. Проаналізовано стан сільськогосподарського виробництва та його галузей з урахуванням потенційних можливостей, опрацьовано прогнози їх розвитку, спрямовані на забезпечення населення України продуктами харчування за науковообґрунтованими нормами та інших внутрішніх потреб з урахуванням наповнення експортного потенціалу.

Представлені матеріали можуть бути використані у науковій, педагогічній та практичній роботі для аналізу існуючого стану виробництва і його ефективності, проведення за опрацьованою методикою прогнозів розвитку на господарському, районному, регіональному і державному рівнях, а також для визначення напрямів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

УДК 338.5:631.57

ББК 4:65.2/4-86

ISBN 978-966-669-333-7

- © Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2011
- © Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. та ін., 2011

ЗМІСТ

	Вступ	9
Розділ I	Аграрна реформа в Україні	11
1.1	Передумови аграрної реформи	11
1.2	Законодавче забезпечення аграрної реформи	13
1.3	Результати аграрної реформи	19
1.4	Формування та функціонування агрохолдингів	31
1.5	Проблеми, які виникли при проведенні аграрної реформи, шляхи їх вирішення	42
1.6	Концептуальні засади удосконалення цінового механізму у розвитку аграрного ринку	45
1.7	Розвиток інфраструктури аграрного ринку	56
Розділ II	Розвиток виробництва сільськогосподарської продукції	67
2.1	Населення України для розрахунку потреби у продуктах харчування	67
2.2	<i>Розвиток рослинництва</i>	67
2.2.1	<i>Земельний фонд України</i>	72
2.2.2	<i>Зернові і зернобобові</i>	84
2.2.2.1	<i>Рис</i>	102
2.2.2.2	<i>Ефективність виробництва зернових і зернобобових культур</i>	112
2.2.3	<i>Технічні культури</i>	115
2.2.3.1	<i>Цукрові буряки</i>	115
2.2.3.2	<i>Олійні культури</i>	125
	<i>в т.ч. соняшник</i>	130
	<i>соя</i>	134
	<i>ріпак</i>	139
2.2.4	<i>Овочеві культури</i>	146
2.2.5	<i>Картопля</i>	155
2.2.6	<i>Кормові культури, сіножаті та пасовища</i>	164
2.2.7	<i>Плодово-ягідні культури</i>	169
2.2.8	<i>Виноград</i>	180
2.2.9	Методичні підходи до визначення потреби у добривах на заплановану урожайність сільськогосподарських культур	190
2.2.10	Розрахунок потреби у мінеральних добривах на запланований урожай сільськогосподарських культур	198
2.3	<i>Розвиток тваринництва</i>	200
2.3.1	<i>Загальні питання розвитку галузі</i>	200
2.3.2	<i>Забезпечення потреб населення тваринницькою продукцією</i>	206
2.3.3	<i>Виробництво молока</i>	212
2.3.4	<i>Виробництво м'яса</i>	224
2.3.4.1	<i>Виробництво м'яса великої рогатої худоби</i>	230

1.4 Формування та функціонування агрохолдингів

Протягом 1992-2000 рр. сільське господарство України зазнало значних структурних змін: роздержавлено землі колективних сільськогосподарських підприємств та передано їх у власність селян-власників, створено нові агроформування ринкового спрямування на засадах приватної власності на землю й майно та запроваджено орендні земельні відносини.

Трансформація сільського господарства до умов ринку та формування організаційно-правових форм господарювання відбувалася в складних умовах через порушення економічних зв'язків, значний диспаритет цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, відсутністю самодостатньої кредитної системи та ліквідацією системи зональних цін і дотацій, що діяли за часів планової економіки. У результаті основним виробником продукції сільського господарства стали господарства населення. Їх питома вага у загальному обсязі виробництва становить 75%, на сільськогосподарські та фермерські господарства припадає відповідно 21% та 4% від загального обсягу. Практично деградували окремі галузі, зокрема льонарство, хмелярство, картоплярство, овочівництво. Процес пошуку оптимальних, для окремих регіонів, форм приватних агроформувань продовжується і нині.

Сприятлива кон'юнктура ринку та ріст окремих галузей рентабельності сільськогосподарського виробництва створили умови для посилення процесів глобалізації у сільському господарстві. Створення агрохолдингів (аграрних об'єднань сільськогосподарських підприємств) стало своєрідною відповіддю аграрної економіки України вимогам ринку. Протягом 2000-2009 років спостерігаються тенденції до укрупнення новостворених підприємств, збільшення їх площі та нарощування виробничих потужностей. Цей процес відбувається еволюційним шляхом і не має широкого інформаційного розголосу.

Процес концентрації капіталів у сільськогосподарському виробництві знаходить своє відображення в створенні аграрних об'єднань – великих за розміром підприємницьких структур з площею до 300 тис. га. Основою їх створення є зарубіжні інвестиції кошти вітчизняних фінансово-промислових груп, що намагаються диверсифікувати свої ризики, використати сприятливу світову кон'юнктуру та закріпитись на очікуваному українському земельному ринку після відміни мораторію. До речі, тільки протягом десяти місяців 2008 року було залучено 609 млн дол. США інвестицій.

За попередніми оцінками, в Україні, функціонує понад 60 великих холдингів, які продовжують розширювати земельні масиви. За підрахунками експертів, на даний період ними охоплено понад 3 млн га, або близько 12% ріллі, вони є найбільшими виробниками зернових і технічних культур. Головним чином об'єднання використовують інноваційні технології і вирощують конкурентоспроможну продукцію. До 2011 року¹, за прогнозами експертів, в Україні сформується близько 200-300 холдингів, а валове виробництво зерна може досягти 60-70 млн тонн.

Згідно з чинним законодавством «...холдингова компанія – це господарюючий суб'єкт, який володіє контрольними пакетами акцій інших, одного або більше, господарюючих суб'єктів»². На сьогодні у сільському господарстві до агрохолдингів ми відносимо несільськогосподарські компанії, для яких сільськогосподарське виробництво не є профільним видом діяльності, але які займаються сільськогосподарським виробництвом, створивши в своїй структурі аграрні підрозділи. Компанії, що займаються сільськогосподарським виробництвом, можуть і не мати холдингової структури. З іншого боку, холдинги являють собою вертикально-інтегровані підприємства, мотиви діяльності яких можуть бути не пов'язані з вертикальною інтеграцією.

З організаційної точки зору, формування об'єднання і його розширення відбувається шляхом викупу материнською компанією майнового комплексу сільськогосподарського підприємства та оренди землі, в основному, на умовах середньо- та довгострокової оренди. В компанії виділяють профільні напрями розвитку. Кожному виду бізнесу надається статус юридичної особи з переходом на самоокупність. Управлінська компанія бере на себе функції прийняття рішень по стратегічних напрямках розвитку компанії, а також функцію фінансування і контролю. За таких умов компанія може об'єднувати велику кількість підприємств різних розмірів у вигляді філій чи виробничих ділянок, які формують додану вартість в усіх послідовних підрозділах компанії, завершуючи реалізацією продукції. На даний час більшість підприємств, що входять до складу холдингів, переважно мають статус окремої юридичної особи, тому віднести їх до того чи іншого об'єднання досить складно.

Мотиви створення агрохолдингів: забезпечення власного виробництва сировиною, оскільки в умовах недосконалого ринку організація власного виробництва є менш затратною порівняно з операціями на вільному ринку; закріплення на ринку оренди землі в очікуванні відміни мораторію; диверсифікація

¹ Кому належить Україна // Аграрний ринок. – Комерсант. – №231 від 19.12.2008 року.

² «Положення про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації» від 11.05.1994 №224/94.

фінансових ризиків при розміщенні фінансового портфеля з метою уникнення високих ризиків; контроль за процесами сільськогосподарського виробництва з метою забезпечення повернення раніше виданих кредитів; розширення ринків збуту продукції власного виробництва та сфери діяльності компанії; пільгове оподаткування.

Форми організації роботи в сільському господарстві агрохолдинговими компаніями: постачання ресурсів (товарний кредит), оренда землі, надання пільгового кредиту, отримання активів за борги і організація виробництва, придбання активів спільних підприємств. Сільськогосподарська діяльність більшості агрохолдингів розпочинається із оренди земель та придбання активів.

Затяжний характер реформ та неврегульованість відносин власності протягом тривалого часу призвело до руйнування майнових комплексів та занепаду економіки сільськогосподарських підприємств, що поставило товаровиробників перед вибором або вирощувати конкурентоспроможні культури (соняшник, ріпак, кукурудза) або збанкрутувати. За таких обставин близько 60% сільськогосподарських підприємств протягом 1995-1999 років були збитковими. За цих умов розпочалися процеси розширення розмірів підприємств, які зуміли задовольнити вимоги ринку. Головним чином це стали вертикально-інтегровані підприємства, які зуміли поряд з виробництвом налагодити переробку, транспортування, зберігання та збут продукції.

Основними перешкодами створення аграрних об'єднань є:

- необхідність розвитку інфраструктури, технічного переоснащення та модернізації виробництва, відродження культури землеробства, запровадження інноваційних технологій, адже 2/3 зерна, що виробляється – є фуражним. Загальна потреба агропромислового комплексу України в інвестиціях, за оцінками експертів, складає не менше 25 млрд доларів США³;

- налагодження співпраці з органами місцевої і регіональної влади та подолання конкурентної боротьби з бізнес-структурами, що функціонують в регіоні;

- засилля дешевих імпортованих продуктів: фруктів, овочів, м'яса, що змушує вітчизняних виробників збільшувати площі під експортно-орієнтованими культурами (соняшник, ріпак) та скорочувати капіталовкладення у розвиток галузі тваринництва⁴;

- особливості місцевого менталітету – управлінська психологія більшості керівників і спеціалістів сформована за часів адміністративно-командної системи господарювання, де на перше місце ставились валові показники, однак, основою роботи в ринкових умовах господарювання є отримання прибутку і мінімізація затрат. Змусити людей і інвестиції ефективно працювати можна шляхом: стимулювання оплати праці і залученням до управління кваліфікованих менеджерів⁵;

- дефіцит кваліфікованих кадрів на всіх рівнях виробництва, зокрема механізаторів, доярок, інженерів, як результат низька продуктивність праці і додаткові витрати часу і коштів на підготовку спеціалістів;

- відсутність аграрної інфраструктури, в першу чергу – елеваторів. Загальна місткість елеваторів в Україні розрахована на 30 млн тонн зерна, більшість з яких збудовані в 70-х роках і налаштовані на малогабаритну техніку (ЗІЛи) з вантажопідйомністю до 5т, робота яких на перевезеннях в умовах високих цін на пальне економічно невиправдана⁶.

За оцінками експертів, процес створення холдингу може тривати до 10 років. Це підтверджується досвідом роботи більшості вітчизняних агрохолдингів, що активно розвиваються на українському аграрному ринку⁶.

Розвиток великотоварного сільськогосподарського виробництва та формування на його основі холдингових структур відбувається як за рахунок іноземних капіталів, так і вітчизняних, що були раніше вивезені з країни. Українські промислово-фінансові групи активізували свою діяльність в цьому напрямі шляхом створення вертикально-інтегрованих агропромислових підприємств, що охоплюють всі стадії – починаючи з вирощування та їх первинної переробки і закінчуючи реалізацією готових продуктів харчування через роздрібну мережу. Якщо в 2006 році у загальному обсязі коштів, залучених від продажу акціонерного капіталу, на компанії агросектору припадало не більше 7% (31 млн дол. США), то в 2007 році – уже до 25% (435 млн дол. США), а за десять місяців 2008 року – понад 80% (609 млн дол. США)⁷.

Аналіз діяльності великих аграрних об'єднань в аграрному секторі значно ускладнюється через обмеженість доступу до інформації компаній та офіційної статистики, котра б дозволила виділити ці структури із групи товаровиробників.

В Україні не ведуть офіційну статистику великих орендарів сільськогосподарських угідь, зважаючи на широку географію розміщення земель, що входять до кожного конкретно взятого холдингу; визначити їх площу можна тільки наближено.

³ Н. Верницький Інвестиційний клімат аграрного сектора України // Діловий путівник Німеччина – Україна. Wegweiser GmbH Berlin. – 2-е изд., 2008.

⁴ Без денег плохо, с деньгами — тоже. Почему наш аграрный сектор не развивается должным образом?// Экономика: Интернет газета. – 2008, 22 сентября. 13:31.

⁵ Без денег плохо, с деньгами — тоже. Почему наш аграрный сектор не развивается должным образом?// Экономика: Интернет газета. – 2008, 22 сентября 13:31

⁶ К. Кравчук, А. Турпак Неподнятая целина. Единицы зарабатывают на черноземе миллиарды гривен.

⁷ Кому принадлежит Украина // Аграрный рынок. –Коммерсант-. №231 від 19.12.2008 року.

Станом на 1.01.2008 року найбільшими орендарями сільськогосподарських земель є агрохолдинги, наведені у табл. 1.9.

1.9. Агрохолдинги-орендарі сільськогосподарських земель в Україні

№	Компанія	Площа орендованих земель, тис. га
1	ТОВ «Українські аграрні інвестиції»	330
2	ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»	225
3	ТОВ «Миронівський хлібопродукт»	220
4	ДП «Нафком-Агро»	200
5	ТОВ «Астарт-Київ», 1993 р.	166
6	«Дакор Агро Холдинг»	163
7	Група компаній «Мрія»	158
8	ЗАТ «Агротон», 1997 р.	150
9	Корпорація «Приват-Агро», 2005 р.	150
10	ЗАТ «Райз»	150
11	«Украгроінвест», 2005 р.	140
12	Асоціація групи компаній «Укррос»	120
13	ТОВ «Агропродінвест», 1993 р.	100
14	Landkom International	100
15	ТОВ «Стіомі-Холдинг»	100
16	Агрофірма «Шахтер»	100
17	Група банка «Київ»	90
18	ЗАТ «Індустріальна молочна компанія», 2007 р.	86
19	Група компаній «Кернел»	84
20	Авіас-2000	80
21	ТОВ «Синтал-Д»	79
22	«Укрзернопром Агро»	70
23	ТОВ СП «Нібулон»	70
24	«Інсеко»	50
25	Trigon Agri (Данія)	49

*Джерело: дослідження автора на основі публічної інформації.

У таблиці наведена інформація щодо аграрних об'єднань, які виділили агробізнес в окремий вид бізнесу. Разом із тим, в Україні функціонує велика кількість тінювих «агрохолдингів», власники яких не виділили аграрний бізнес окремо.

Основними передумовами інвестування в сільське господарство є:

- *світова криза продовольства*, зумовлена збільшенням населення планети і ростом об'ємів виробництва біопалива, призвела до небувалого росту цін на продукти харчування в світі. На початку 2008 року світові ціни на більшість продовольчих товарів досягли найвищого рівня за останні 50 років, зокрема, ціна на пшеницю в світі з 1999-го по 2007 рік зросла на 108%;

- *прибутковість сільського господарства* – за даними Держкомстату, зернові культури в 2007-м році забезпечили 60-80% прибутку, технічні – 100%⁸;

- *незабезпечений внутрішній попит, великий потенціал внутрішнього споживання*, – так, споживання м'яса зросло на 42% порівняно з 2000 р., молока і молочних продуктів – на 30, фруктів – на 20%⁹. У 2006 році споживання м'яса на душу населення в Україні становило 32,9 кг у рік, а в країнах ЄС – 80,9 кг². Щорічно ринок м'яса збільшується на 25-30%¹⁰;

- *потенціал українських чорноземів* дозволяє збирати не менше 60-70 млн тонн зерна за рік³, країна володіє близько 8% світових запасів чорноземів, розораність становить 69%, площа ріллі 32 млн га, тоді як у Франції – 20 млн га, в Іспанії, Німеччині і Польщі – менш ніж 15 млн га, у Великобританії і Італії – по 10 млн га).

Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, без урахування дотацій і доплат, становить майже 15%. За умов використання сучасних технологій іноземні інвестори отримали значно кращі результати. Зокрема у 2007 році рентабельність виробництва соняшнику в агрохолдингах становила 130%, пшениці – 80%¹. Така прибутковість вітчизняного сільськогосподарського виробництва для іноземних компаній пояснюється відносно невеликими прямими витратами. Так, «Landkom International» платить близько 35 доларів США за один гектар у рік, що в 10 раз менше, ніж у Великобританії. Компанія сплачує селянам заробітну плату на рівні 400 доларів у місяць, тоді як у країнах Європейського союзу мінімальна оплата праці, за звичайного графіка роботи, становить 1,8 тис. доларів у місяць, або в 4,4 разу вище, ніж в

⁸ Григорій Смитюх «Золотое» зерно.

⁹ Н. Верницький Інвестиційний клімат аграрного сектора України, // Діловий путівник Німеччина – Україна. – Wegweiser GmbH Berlin. – 2-е изд., 2008.

¹⁰ К. Кравчук, А. Турпак Неподнятая целина. Единицы зарабатывают на черноземе миллиарды гривен.

Україні¹.

Основні позитиви, що сприяють розвитку інвестування в сільське господарство:

- зручне економіко-географічне положення, сприятливі і багаті природні умови;
- власна сировинна база (для переробної промисловості, тваринництва);
- наближеність до потенційних ринків збуту - зручне географічне розміщення України відкриває їй широкі перспективи по просуванню своєї продукції на зовнішні ринки, в-першу чергу країн СНД;
- дешева робоча сила – заробітна плата працівників сільськогосподарських підприємств у десятки разів нижча, ніж у розвинених країнах світу;

Діяльність великих аграрних об'єднань у сільському господарстві створює широкі можливості для розвитку аграрного бізнесу в Україні і забезпечує конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції. По-перше, значна економія на придбанні засобів виробництва. По-друге, – це нові застави: сільськогосподарська продукція є заставою для несільськогосподарської діяльності холдингів (особливо в сезон її з'являється багато), а це – значна кредитна маса, що починає фінансувати діяльність, жодним чином з сільським господарством не пов'язану. І навпаки, забезпечення з боку материнської компанії стає заставою для придбання засобів виробництва для сільського господарства. По-третє, це швидка зміна в структурі сівозмін, що є неможливим в традиційному сільськогосподарському виробництві. В управлінській структурі – це створення могутніх приватних вертикальних ієрархій і дуже складна система управління. Налагодження системи бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю, централізованої системи платежів, розбудова системи планування та бюджетування.

Переваги великотоварного виробництва: менеджмент – залучення досвідчених фахівців; ефективність – більша маневреність власного капіталу, раціоналізація використання ресурсного потенціалу, інтенсифікація та диверсифікація виробництва; доступ до фінансів – пільгові кредити та дотації, залучення приватних інвестицій; ефект масштабу – ефективне використання ресурсного потенціалу, широкозахватних агрегатів; переваги вертикальної інтеграції – поєднання виробництва з переробкою та реалізацією; доступ до ринків збуту – об'ємні партії, можливості виходу на експорт.

Агрохолдинги об'єднують десятки підприємств, зазвичай, в різних природно-кліматичних зонах, що зменшує ризики. Як результат, ці підприємства отримують найбільший прибуток, на який і розраховують інвестори, що вкладають кошти в розвиток сільського господарства. Так, рентабельність виробництва у компанії «Ленд Вест», як одного з найбільших представників аграрного бізнесу в Україні, становить 30-50%¹¹. На відміну від дрібних господарств вони отримують високі врожаї і мають можливість розвивати інфраструктуру (елеватори). Якщо в середньому по Україні, за підсумками 2008 року, урожайність склала 3,4 тонни зерна з гектара, що є найвищим показником за останні 18 років, то в агрохолдингах урожайність становить 5-6 тонн з гектара¹.

Великі агропідприємства стежать за кон'юнктурою ринку і вирощують ті культури, які забезпечують вищий прибуток. Так, якщо раніше в Україні практично не вирощували ріпаку, то зараз він є однією з основних культур агрохолдингів. Компанія «Ленд Вест» планує вирощувати «екологічно чисте» зерно – без застосування добрив та засобів захисту рослин, ціна на яке значно вища, зокрема в ЄС у 1,5-2рази, ніж ціни на звичайне зерно¹.

Важливим елементом зниження собівартості і поліпшення якості виробленої продукції є запровадження холдингами сучасних методів автоматизованого контролю і управління виробництвом. Комплексні автоматизовані інформаційно-управляючі системи, засновані на технологіях «точного землеробства», дозволяють: отримати достовірну інформацію про місцевість, характер землекористування та його режим.

Використання GPS технологій, а саме технології диференційованого внесення добрив і засобів захисту рослин, дозволяє скоротити потребу в їх використанні до 30%, при цьому внесення відповідає реальним потребам посіву. Одним із важливих аспектів є створення лабораторії з агрохімічного обстеження (група «Приват»), що дозволяє здійснювати індивідуальний підхід при застосуванні технологій на конкретному взятому полі.

Важливим компонентом модернізації виробничого процесу є створення диспетчерського центру. Він дозволяє: оптимізувати облік, мінімізувати людський фактор при оформленні первинної документації, точно, дистанційно, вести планування, облік і контроль всіх господарських операцій. В режимі реального часу можна отримувати об'єктивні, оперативні звіти про хід виконання тих чи інших польових робіт та приймати своєчасні рішення і реалізовувати їх на практиці.

ЗАТ «Райз» є однією з перших сільськогосподарських компаній в Україні, яка перейшла на запровадження у виробництво системи точного землеробства: зокрема, системи точного керування і системи внесення диференційованих норм мінеральних добрив, виходячи із фактичного забезпечення кожного поля елементами мінерального живлення рослин; введення в сівозміну культур, що дозволяють максимізувати збір білку навіть на відносно бідних землях; використання фосфор-мобілізуєючих бактерій для доробки насіння з метою зниження норм фосфорних добрив; використання азотфіксуючих бактерій з метою отримання додаткових доз біологічного азоту; використання мікродобрив з метою оптимізації мінерального

¹¹ К. Кравчук, А. Турпак. Неподнятая целина. Единицы зарабатывают на черноземе миллиарды гривен.

живлення рослин; широке використання регуляторів росту. Такий підхід забезпечив високу рентабельність вирощування сільськогосподарських культур та ефективність господарювання(табл. 1.10).

1.10. Економічна ефективність вирощування сільськогосподарських культур у 2009 році

Культури	Озима пшениця	Кукурудза на зерно	Цукровий буряк	
<i>ЗАТ "Райз-Максимко"</i>				
Урожайність т/га	5,6	7,3	44	
Виробнича собівартість 1т, грн	859	560	212	
Повна собівартість 1 т, грн	1 076	805	237	
Ціна 1 т, грн	1380	1230	300	
Чистий дохід на 1га, грн.	1702	3100	2780	
на 1 т	304	425	63	
Рентабельність, %	28	53	27	
<i>Сільськогосподарські підприємства України</i>				
			з Тернопільською областю	без Тернопільської області
Урожайність, т/га	3,3	3,3	31,3	31,1
Виробнича собівартість 1т, грн	682,1	640,8	296,5	295,2
Повна собівартість 1 т, грн	751	716	305,2	292,4
Ціна 1 т, грн	794,5	870	418	354,4
Чистий дохід на 1 га, грн	142	847	3537	1933
на 1 т	43	154	113	62,1
Рентабельність, %	5,7	21,5	37	21,2

Українські агрохолдинги формуються, як правило, на основі провідної організації або підприємства, орендують землю одночасно в багатьох регіонах країни, що істотно знижує ризики виробництва. В найближчій перспективі прогнозується збільшення кількості агрохолдингів і розширення їхніх площ за рахунок дрібних господарств, що займаються екстенсивним землеробством та відновлення виробництва на землях, які на даний час не оброблюються. В Україні їх площі становлять близько 4,7 млн га із 32 млн га ріллі¹².

Можна припустити, що наступним етапом формування агрохолдингів буде оптимізація їх розмірів. Подальше об'єднання сільськогосподарських угідь у масиви з площею 300-400 тисяч гектарів та більше, для України є малоімовірним. Враховуючи досвід Росії, можна очікувати і формування оптимальних за розміром і системою управління господарських структур.

Процес концентрації земель в руках великих компаній відбувається за рахунок зменшення кількості «самостійних» малих і середніх сільськогосподарських підприємств¹³. Процес перерозподілу земель характеризується переуступкою корпоративних прав на оренду між великими господарствами і агрохолдингами, та посиленням конкуренції на ринку оренди землі. За прогнозами в Україні сформується близько 300 компаній, які зосередять в своїх руках до 54% українських земель. Навіть в умовах відміни мораторію масова купівля земель є мало ймовірною, зважаючи на великі фінансові витрати та організаційні

¹² К. Кравчук, А. Турпак Неподнятая целина. Единицы зарабатывают на черноземе миллиарды гривен.

¹³ К 2010 году более половины украинских земель окажутся в собственности крупных агрохолдингов. 24.07.2008 Издание: investfunds.com.ua

труднощі.

Більшість фінансово-промислових груп не виділяють агровиробництво в окремий вид бізнесу, тому остаточно вони будуть сформовані після відміни мораторію на продаж земель. Існують як прибічники, так і противники зняття мораторію, – перші сподіваються на швидке скуповування земель, другі – продовжити цей процес з метою концентрації більших масивів та стримати конкуренцію зі сторони фінансово-промислових груп, банків, іноземних компаній та фондів. Слід відмітити, що уже сьогодні земля дозволяє отримувати високі прибутки. За даними Держкомстату, зернові культури в 2007 році забезпечили 60-80% рентабельності, технічні – 100%¹⁴.

Розвивається фондовий ринок – з'являються інвестиційні фонди, що оперують цінними паперами українських аграрних компаній, вкладення коштів у такі папери може бути ризикованим, оскільки впливати на ефективність роботи компанії, акціями котрої не володієш, є досить проблематичним. У той же час для українських компаній це диверсифікація фінансових надходжень і можливість нагромаджувати значний обсяг інвестицій.

Багато великих українських компаній розмістили свої акції на західних біржах (табл.1.11). За даними Держкомстату, на 1 січня 2008 року прямі іноземні інвестиції в аграрний сектор України склали 522,7 млн дол. США, що в 1,5раза більше, ніж на аналогічну дату 2007 року – (399,8 млн дол. США) і в 2,6 раза порівняно з 2003 роком – (199,28 млн дол. США). За оцінками спеціалістів, у 2007-2008 роках обсяг іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки склав близько 1 млрд дол. США¹⁵. Якщо у 2006 році в загальному обсязі коштів, залучених від продажу акціонерного капіталу, на компанії агросектору припадало не більше 7% (31 млн дол. США), то в 2007 році – уже до 25% (435 млн дол. США), а за десять місяців 2008 року – понад 80% (609 млн дол. США).

1.11. Угоди на ринку капіталів українських агропромислових компаній [3]

Емітент	Дата угоди (рік)	Залучення коштів, млн дол. США	Пакет проданих акцій, %	Капіталізація на момент угоди, млн дол США
"Укпродукт"	лютий 2005	11	27	42
ТОВ «Астарта- Київ»	серпень 2006	31	20	155
"Західна компанія 'Дакор'"	травень 2007	21	20	103
"Сахарний союз 'Укррос'"	июль 2007	42	20	210
Landkom International	листопад 2007	111	55	202
"Кернел"	листопад 2007	218	38	574
"Ленд Вест"	грудень 2007	43	20	215
Landkom International	березень 2008	22	10	220
"Кернел"	березень 2008	84	9	933
МСВ Agricole ("Укрзернопром-Агро")	березень 2008	56	24	233
"Миронівський хлібопродукт"	травень 2008	322	19	1700
"Мрія"	червень 2008	90	20	450
Sintal Agriculture	серпень 2008	34	15	230

Джерело: ИК "Арта інвестиційні партнери".

Формування земельних масивів аграрних об'єднань відбувається на основі оренди земель. Оренда є найпоширенішим та найменш затратним способом розширення земельного масиву новостворених підприємств. Найбільш оптимальною при цьому є середньострокова оренда, строком 6-10 років. Такі терміни оренди дозволяють орендарям здійснювати інвестиції в поліпшення земель та отримати віддачу на вкладений капітал впродовж довгострокового періоду.

На даному етапі розвитку земельних відносин найбільш врегульованими у правовому відношенні є орендні земельні відносини, які, на нашу думку, мають стати одним з головних напрямів формування ринку земель сільськогосподарського призначення. Механізм оренди землі дозволяє компаніям бути впевненими в

¹⁴ Скорик М. Украинские латифундисты./М. Скорик //Профіль. — №4 (23), 09.02.2008

¹⁵ Без денег плохо, с деньгами — тоже. Почему наш аграрный сектор не развивается должным образом?// Экономика: Интернет газета.—2008, 22 сентября.— 13:31.

завтрашньому дні. У світовій практиці орендні земельні відносини підтвердили свою дієвість, як ефективний механізм, що дозволяє власнику отримувати стабільні дивіденди, а орендарю економити кошти на придбанні землі, натомість вкладаючи їх в модернізацію виробництва. Зокрема, Китай розвиває сільське господарство на землях державної власності на основі довгострокової оренди, Ізраїль – на основі комун і фермерства. У Нідерландах державні землі орендуються фермерами, однак тут земля є товаром і її можна купити за 50 тис. дол./га, сплативши великий податок, або орендувати, сплачуючи при цьому 200 дол. на рік. Подібна система діє і у Франції, там часто син орендує землю у власного батька, оскільки купівля обходиться набагато дорожче¹⁶. У кожній країні існує свій підхід, але є дещо спільне, насамперед це економічно вільний власник землі у вигляді досвідченого і технічно озброєного фермера чи іншого виробника, який має вагому державну підтримку у вигляді кредитів, дотацій, преференцій, гарантій.

З метою стимулювання залучення інвестицій в сільськогосподарське виробництво доцільно: на державному рівні запровадити – фінансову підтримку сільського господарства у вигляді довгострокових кредитів, створити земельний банк; розробити шкалу мотивів для інвесторів, в першу чергу тих, що розвиватимуть соціальну інфраструктуру села, вкладаючи кошти в її розвиток¹⁷; провести інвентаризацію земель – за оцінками експертів, більше 40% площ земель населених пунктів і 30% земель несільськогосподарського призначення рахуються не інвентаризованими, що призводить до нерационального і нецільового використання земель¹⁸; законодавчо регламентувати обмеження розмірів земельних ділянок в одних руках шляхом прийняття закону «Про державний земельний кадастр».

Земля є основним багатством українського народу, її інвестиційним резервом та гарантом національної безпеки і подальшого економічного розвитку держави. В умовах первинного накопичення капіталу особливо важливим є відпрацювання механізмів її економічного регламентування та захисту інтересів селян власників. Механізм оренди землі в повній мірі дозволяє інвесторам бути упевненим у своєму завтрашньому дні.

Отже, світові тенденції і внутрішній потенціал дозволяють Україні реалізувати свої можливості, як аграрної країни, і в найближчій перспективі стати одним із провідних експортерів на продовольчому ринку та виробляти близько 60 млн тонн зерна за рік. Такі об'єми виробництва стають реальними за умови залучення в сільське господарство нових інвестицій та розвитку нових форм господарювання – агрохолдингів, що дозволять реалізувати нові експортні можливості країни, сприятимуть розвитку всіх галузей аграрного сектора, створенню нових робочих місць, розвитку сільської місцевості та інфраструктури, а також стануть гарантом забезпечення продовольчої безпеки країни.

Безумовними наслідками створення агрохолдингів є: посилення конкуренції на ринку оренди земель та збільшення розміру орендної плати, в деяких випадках вона виплачується на рівні 8% від грошової оцінки земель; залучення інвестицій, лише за 2007-2008 роки отримано понад 1 млрд доларів США; зростання продуктивності; потенційно вища ціна землі через збільшення попиту, щорічний ріст у межах 6%; залучення кваліфікованих кадрів, потенційні вкладення в розвиток сільської місцевості; посилення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Агрохолдинги практикують широке запровадження нових технологій і систем управління якістю, підвищення кваліфікації працівників, удосконалення систем управління агровиробництвом, результатом чого має стати стабілізація, а в подальшому нарощування обсягів виробництва та покращення якості продукції й розширення ринків збуту.

Для реалізації конкурентних переваг необхідна конструктивна аграрна політика, котра в умовах світової економічної кризи повинна стати пріоритетом в системі економічних перетворень. В першу чергу це стосується розробки стратегії розвитку сільського господарства, удосконалення земельного законодавства та врегулювання відносин власності, кредитування розвитку інфраструктури аграрного ринку та захист вітчизняного товаровиробника, в тому числі шляхом обмеження імпорту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Данкевич, А. Орендні земельні відносини у сільському господарстві. Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 63–69.
2. Данкевич, А. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері господарстві. АгроІнКом. – 2007. – № 5–6. – С. 120–122.
3. Данкевич, А. Організаційно-економічні передумови запровадження ринку сільськогосподарських земель. АгроІнКом. – 2007. – № 7–8. – С. 99–101.
4. Данкевич, А. Світовий досвід оренди земель. Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 138–144.
5. Данкевич, А. Розвиток земельних відносин у сільському господарстві. Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 47–50.

¹⁶ В. Бондарь Земельная реформа... по законам Хаммурапи.

¹⁷ Григорий Смитюх «Золотое» зерно.

¹⁸ К 2010 году более половины украинских земель окажутся в собственности крупных агрохолдингов. 24.07.2008 Издание: investfunds.com.ua

6. Данкевич, А. Напрями удосконалення земельних відносин у сільському господарстві. Вісник ДААУ. – 2007. – № 1. – С. 186–193.
7. Данкевич, А. Методологічні основи розвитку бюджетування у сільському господарстві. Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 64–69.
8. Данкевич, А. Розвиток агрохолдингів у сільському господарстві Житомирської області. Вісник ЖНАЕУ. – 2011. – № 1. – С. 105–111.
9. Данкевич А. Є. Ефективність господарських структур в умовах трансформації відносин власності .Агросвіт. – 2011. – № 8. – С. 8–11.
10. Данкевич, А. Вплив розмірів землекористувань на рівень виробництва .Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 29–34.
11. Данкевич, А. Формування земельних масивів інтегрованих структур. Землевпорядний вісник. – 2011. – № 2. – С. 36–42 (0,56 д.а.).
12. Данкевич, А. Еколого-економічні аспекти використання сільськогосподарських угідь в умовах приватної власності та ринкових відносин .Землевпорядний вісник. – 2011. – № 6. – С. 26–29.
13. Данкевич, А. Ефективність використання виробничих ресурсів в умовах корпоратизації. АгроІнКом. – 2011. – № 7–9. – С. 122–125.
14. Данкевич, А. Ефективність використання земель в умовах трансформацій відносин власності .Вісник аграрної науки. – 2011. – № 8. – С. 60–62.
15. Данкевич, А. Організаційно-економічні складові раціонального господарювання. Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 22–27.
16. Данкевич, А. Напрями підвищення ефективності господарської діяльності агрохолдингів. АгроІнКом. – 2011. – № 4–6. – С. 76–79.
17. Данкевич, А. Напрями удосконалення орендних земельних відносин у контексті розвитку агрохолдингів .Землеустрій і кадастр. – 2011. – № 1. – С. 21–28.
18. Данкевич, А. Організація роботи з персоналом в агрохолдингах. Вісник ХНУ (Т. 4–2). – 2011. – С. 80–83.
19. Данкевич, А. Роль агрохолдингів у соціальному розвитку села. Агросвіт. – 2011. – № 12. – С. 30–35.
20. Данкевич, А. Особливості розвитку земельних відносин в умовах концентрації землекористувань .Землеустрій і кадастр. – 2011. – № 2. – С. 34–39.
21. Данкевич, А. Організаційно-економічний механізм побудови агрохолдингів. Вісник КНЕУ. – 2011. – № 12. – С. 30–35.
22. Данкевич, А. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів. Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 139–147.
23. Данкевич, А. Організаційно-економічні засади розвитку агрохолдингів. Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 63–67.

LIST OF LITERATURE ON THE TOPIC OF RESEARCH

1. Dankevych, A. Leased land relations in agriculture. Economy of agricultural industry. – 2006. – No. 5. – P. 63–69.
2. Dankevych, A. Improvement of land relations in the agrarian sphere of economy. AgroInKom. – 2007. – No. 5–6. – P. 120–122.
3. Dankevych, A. Organizational and economic prerequisites for the introduction of the agricultural land market. AgroInKom. – 2007. – No. 7–8. – pp. 99–101.
4. Dankevych, A. World experience of land leases Economy of the agricultural sector. – 2007. – No. 3. – P. 138–144.
5. Dankevych, A. Development of land relations in agriculture Economy of agricultural industry. – 2007. – No. 7. – P. 47–50.
6. Dankevych, A. Directions of improving land relations in agriculture DAAU Bulletin. – 2007. – No. 1. – pp. 186–193.
7. Dankevych, A. Methodological basis of budgeting development in agriculture Economy of the agricultural sector. – 2008. – No. 6. – P. 64–69.
8. Dankevych, A. Development of agricultural holdings in agriculture of the Zhytomyr region Bulletin of ZhNAEU. – 2011. – No. 1. – pp. 105–111.
9. Dankevych, A. Effectiveness of economic structures in the conditions of transformation of property relations Agrosvit. – 2011. – No. 8. – P. 8–11.
10. Dankevych, A. The influence of the size of land use on the level of production Economy of the agricultural sector. – 2011. – No. 9. – pp. 29–34.
11. Dankevych, A. Formation of land massifs of integrated structures Zemlevporadnyy visnyk. – 2011. – No. 2. – P. 36–42.
12. Dankevych, A. Ecological and economic aspects of agricultural land use in the conditions of private ownership and market relations Zemlevporadnyy visnyk. – 2011. – No. 6. – pp. 26–29.
13. Dankevych, A. Effectiveness of the use of production resources in the conditions of corporatization AgroInKom. – 2011. – No. 7–9. – P. 122–125.

14. Dankevych, A. Effectiveness of land use in the conditions of transformation of property relations Herald of Agrarian Science. – 2011. – No. 8. – pp. 60–62.
15. Dankevych, A. Organizational and economic components of rational management Economy of agricultural industry. – 2011. – No. 6. – P. 22–27.
16. Dankevych A. Directions of increasing the efficiency of economic activity of agricultural holdings. AgroInKom. – 2011. – No. 4–6. – P. 76–79.
17. Dankevych A. Directions of improvement of leased land relations in the context of the development of agricultural holdings. Land management and cadastre. – 2011. – No. 1. – pp. 21–28.
18. Dankevych, A. Organization of work with personnel in agricultural holdings Visnyk KhNU (Vol. 4–2). – 2011. – P. 80–83.
19. Dankevych, A. The role of agricultural holdings in the social development of the village Agrosvit. – 2011. – No. 12. – pp. 30–35.
20. Dankevych, A. Peculiarities of the development of land relations in conditions of concentration of land use Land Management and Cadastre. – 2011. – No. 2. – P. 34–39.
21. Dankevych, A. Organizational and economic mechanism of construction of agricultural holdings. Visnyk KNEU. – 2011. – No. 12. – pp. 30–35.
22. Dankevych, A. Prerequisites and main principles of development of agricultural holdings Economy of agricultural industry. – 2011. – No. 5. – pp. 139–147.
23. Dankevych, A. Organizational and economic principles of development of agricultural holdings Economy of agricultural industry. – 2011. – No. 12. – P. 63–67.